Katarzyna Sadowa

Porównanie pozycji muzułmanek na tle pozycji innych kobiet objętych ochroną wybranych międzynarodowych systemów praw człowieka

Wstęp

Jednym ze współczesnych, problematycznych aspektów prawnych, jest zagadnienie równouprawnienia kobiet i mężczyzn. Coraz większą uwagę w ostatnich latach poświęcają tej kwestii zarówno organy krajowe danych państw całego świata, jak i organizacje międzynarodowe takie jak Unia Europejska czy Organizacja Narodów Zjednoczonych. Nieustannie podejmowane są działania i uchwalane różnorodne akty prawne mające zrównać pozycję obu płci. Jednak szczególnie problematycznym zagadnieniem w zakresie tej tematyki są prawa muzułmanek, które niestety na tle ogólnych praw kobiet znajdują się w nieporównywanie gorszej sytuacji, a to głównie ze względu na usprawiedliwiane prawem szariatu łamanie ich podstawowych praw i wolności zagwarantowanych w różnego rodzaju dokumentach państwowych czy międzynarodowych.

W swoim artykule pragnę przeanalizować sposób uregulowania praw kobiet w wybranych dokumentach międzynarodowych, zarówno Unii Europejskiej, ONZ, jak i w dokumentach państw muzułmańskich tj. w Ogólnej Islamskiej Deklaracji Praw Człowieka i w Kairskiej

Deklaracji Praw Człowieka w Islamie, aby przedstawić w ten sposób, jak kształtuje się pozycja prawna muzułmanek na tle pozycji innych kobiet.

1. Sytuacja praw kobiet w ogólnoświatowym systemie ochrony praw człowieka ONZ

Aby móc lepiej ocenić sytuację prawną muzułmanek, warto przeanalizować jak wygląda aspekt praw kobiet w państwach objętych systemem prawnym ONZ i na jakim poziomie są one rozwinięte. W tym celu przedstawię pokrótce aktualne prawodawstwo międzynarodowe dotyczące tej kwestii, skupiając się przy tym na obowiązujących dokumentach, a pomijając szczegółową historię rozwoju tych praw, gdyż stanowi ona zbyt szerokie zagadnienie, niezwiązane bezpośrednio z meritum mojej pracy.

1.1. Wybrane dokumenty dotyczące praw kobiet przyjęte przez ONZ

Analizując sytuację praw kobiet w Europie należy wskazać, że ich rozwój nastąpił po II wojnie światowej, kiedy to w wielu nowo uchwalonych konstytucjach przyznano kobietom prawa polityczne i zdeklarowano równouprawnienie płci[1]. W systemie Organizacji Narodów Zjednoczonych kwestia równouprawnienia kobiet i mężczyzn ujęta została już w preambule Karty Narodów Zjednoczonych[2]. Artykuł pierwszy dokumentu

1 Por. M. Ciechomska, *Od matriarchatu do feminizmu*, Poznań, b.d.w., s. 151.

2 Karta Narodów Zjednoczonych – „(ang. United Nation Charter 1945), opracowana przez Konferencję NZ w San Francisko, podp. 25/26 czerwca 1945; weszła w życie dnia 24 października 1945, którego rocznica obchodzona jest odtąd jako Dzień ONZ. Zgromadzenie Og. NZ. 21 listopada 1955 Rezolucją 992/X powołało do życia Komitet Przygotowujący zwołanie w odpowiednim terminie Konferencji z zadaniem rewizji Karty NZ. Komitet, w skład którego wchodzą wszystkie państwa członkowskie ONZ, ogłasza co roku raport o funkcjonowaniu organów ONZ i swych pracach przygotowawczych. Co roku Zgromadzenie Ogólne NZ przedłuża działalność Komitetu. Ze względu na humanitarny, antyfaszystowski charakter Karty NZ., wiele państwa integrowało w swych konstytucjach jej zasady, a w układach międzynarodowych przyjęło się powoływanie na Kartę NZ (…)". Szerzej zob. E.J. Osmańczyk, *Encyklopedia ONZ i stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1986, s. 230–234.

głosi natomiast między innymi, że jednym z podstawowych celów ONZ jest popieranie praw człowieka i zachęcanie do „(…) poszanowania tych praw i podstawowych wolności dla wszystkich bez względu na różnice rasy, płci, języka lub wyznania[3]"[4].

Istotnym wydarzeniem w ramach rozwoju ONZ-owskiego systemu praw człowieka było ponadto zatwierdzenie w 1949 roku Deklaracji Praw Człowieka, w której także podkreślone zostały prawa kobiet[5]. Już we wstępie Deklaracji, podobnie jak w preambule Karty Narodów Zjednoczonych, zaznaczona została kwestia równouprawnienia mężczyzn i kobiet, jak czytamy:

> Narody Zjednoczone przywróciły swą wiarę w podstawowe prawa człowieka, godność i wartość jednostki oraz w równouprawnienie mężczyzn i kobiet[6].

Również artykuł drugi Deklaracji, odnoszący się do równości wszystkich ludzi, zakazuje dyskryminacji m.in. ze względu na płeć:

> Każdy człowiek posiada wszystkie prawa i wolności zawarte w niniejszej Deklaracji bez względu na jakiekolwiek różnice rasy, koloru, płci, języka, wyznania, poglądów politycznych i innych narodowości, pochodzenia społecznego, majątku urodzenia lub jakiegokolwiek innego stanu[7].

Prawa kobiet dotyczące zawarcia małżeństwa zostały natomiast nakreślone w artykule szesnastym Deklaracji, który stanowi:

> 1. Mężczyźni i kobiety bez względu na jakiekolwiek różnice rasy, narodowości lub wyznania mają prawo po osiągnięciu pełnoletności do zawarcia małżeństwa i założenia rodziny. Mają oni równe prawa w odniesieniu do zawierania małżeństwa, podczas jego trwania i po jego ustaniu. 2. Małżeństwo

3 Art. 1. Karty Narodów Zjednoczonych z dnia 26 czerwca 1945 roku, http://www.unic.un.org.pl/dokumenty/karta_onz.php#0 [dostęp: 25.04.2013].

4 Por. Karta Narodów Zjednoczonych z dnia 26 czerwca 1945 roku, http://www.unic.un.org.pl/dokumenty/karta_onz.php#0 [dostęp: 25.04.2013].

5 Por. M. Ciechomska, *op. cit.*, s. 151.

6 Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z dnia 10 grudnia 1948 roku, http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf [dostęp: 25.04.2013].

7 Art. 2 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z dnia 10 grudnia 1948 roku, http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf [dostęp: 25.04.2013].

może być zawarte jedynie za swobodnie wyrażoną pełną zgodą przyszłych małżonków[8].

Mimo, że zarówno wymienione powyżej, jak i inne, liczne dokumenty i działania podejmowane w ramach ONZ odzwierciedlały rosnące wyrafinowanie systemu Organizacji w odniesieniu do ochrony i promowania praw kobiet, zagadnienie to na przestrzeni lat normowane było wyłącznie fragmentarycznie, nie potrafiono bowiem poradzić sobie z dyskryminacją kobiet w sposób kompleksowy. W związku z tym 5 grudnia 1963 roku Walne Zgromadzenie, przyjęło uchwałę 1921 (XVIII), w której zwróciło się do Rady Społeczno-Gospodarczej by zleciła Komisji przygotowanie projektu deklaracji, która łączyłaby w jednym akcie międzynarodowym standardy równych praw mężczyzn i kobiet. Proces ten, wspierany był przez aktywistki działające zarówno wewnątrz, jak i poza systemem ONZ. Sporządzanie deklaracji rozpoczęło się w 1965 roku, w efekcie czego 7 listopada 1967 roku przyjęta została Deklaracja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet. Dokument ten wnosił jednak wyłącznie oświadczenia woli moralnej i politycznej, w związku z czym, w 1972 roku, pięć lat po jego przyjęciu, Komisja zaczęła rozważać możliwość przygotowania wiążącego traktatu, który dałby siłę normatywną postanowieniom Deklaracji. W 1974 roku, Komisja postanowiła przygotować jeden, kompleksowy, międzynarodowy, wiążący instrument, mający na celu likwidację dyskryminacji kobiet. Instrument ten miał być przygotowany bez uszczerbku dla wszelkich przyszłych zaleceń, które mogą być dokonane przez Narody Zjednoczone lub ich wyspecjalizowane agencje, w odniesieniu do przygotowania aktów prawnych w celu wyeliminowania dyskryminacji w konkretnych dziedzinach. Efektem prac Komisji było przyjęcie w 1979 roku Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, która stanowi obecnie podstawową, międzynarodową kodyfikację praw kobiet o kompleksowym charakterze[9].

Konwencja ta, składająca się z preambuły i trzydziestu artykułów, nazywana jest często międzynarodowym kodeksem praw kobiet. Określa ona, co stanowi dyskryminację kobiet oraz ustanawia porządek

---

8 Art. 16 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z dnia 10 grudnia 1948 roku, http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf [dostęp: 25.04.2013].

9 Por. *Short History of CEDAW Convention*, http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/history.htm [dostęp: 7.05.2013].

krajowych działań zmierzających do wyeliminowania owej dyskryminacji[10]. Zgodnie z artykułem pierwszym

> W rozumieniu (…) konwencji określenie 'dyskryminacja kobiet' oznacza wszelkie zróżnicowanie, wyłączenie lub ograniczenie ze względu na płeć, które powoduje lub ma na celu uszczuplenie albo uniemożliwienie kobietom, niezależnie od ich stanu cywilnego, przyznania, realizacji bądź korzystania na równi z mężczyznami z praw człowieka oraz podstawowych wolności w dziedzinach życia politycznego, gospodarczego, społecznego, kulturalnego, obywatelskiego i innych[11].

Wraz z przyjęciem Konwencji państwa zobowiązały się podjęcia szeregu środków wymienionych w artykule drugim, który stanowi, iż mają one:

> a) wprowadzić zasadę równości mężczyzn i kobiet do swych konstytucji państwowych lub innych odpowiednich aktów ustawodawczych, jeżeli dotychczas tego nie uczyniły, oraz zapewnić w drodze ustawodawczej lub za pomocą innych środków realizację tych zasad w praktyce, b) podjąć stosowne kroki ustawodawcze i inne działania, obejmujące tam, gdzie jest to niezbędne, sankcje i zabraniające wszelkiej dyskryminacji kobiet, c) ustanowić ochronę prawną praw kobiet na zasadach równości z mężczyznami oraz zapewnić w drodze postępowania przed właściwymi sądami państwowymi i innymi organami publicznymi skuteczną ochronę kobiet przed wszelkimi aktami dyskryminacji, d) powstrzymywać się od wszelkich działań i praktyk dyskryminujących kobiety i zapewnić, aby władze i organy publiczne działały zgodnie z tym obowiązkiem, e) podejmować wszelkie stosowne kroki, aby likwidować dyskryminację kobiet przez jakiekolwiek osoby, organizacje i przedsiębiorstwa, f) podejmować wszelkie stosowne kroki, łącznie z ustawodawczymi, w celu zmiany lub uchylenia wszelkich ustaw, zarządzeń, zwyczajów lub praktyk, które stanowią dyskryminację kobiet, g) uchylić wszelkie przepisy karne, które dyskryminują kobiety[12].

---

10 Por. *Text of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW)*, http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw.htm [dostęp: 6.05.2013].

11 Art. 1 Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z dnia 18 grudnia 1979 roku, http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm [dostęp: 6.05.2013].

12 Art. 2 Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z 18 grudnia 1979 roku, http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm [dostęp: 6.05.2013].

Konwencja stanowi ponadto podstawę dla realizacji równości kobiet i mężczyzn poprzez zapewnienie równego dostępu i równych szans w życiu politycznym i publicznym (w tym prawa do głosowania i kandydowania w wyborach oraz uczestniczenia w organizacjach pozarządowych i stowarzyszeniach działających w zakresie publicznych i politycznych spraw Państwa), a także edukacji (poprzez działania zapewniające między innymi: „a) równe warunki orientacji zawodowej, dostępu do studiów i uzyskiwania dyplomów we wszystkich rodzajach zakładów kształcących, zarówno na wsi, jak i w mieście (…), b) jednakowy dobór programów, jednakowe egzaminy oraz personel nauczający, posiadający takie same kwalifikacje, równej jakości pomieszczenia szkolne i wyposażenie, c) wyeliminowanie wszelkich stereotypowych koncepcji pozycji mężczyzny i kobiety na wszystkich szczeblach nauczania i we wszystkich rodzajach kształcenia przez popieranie koedukacji i innych form nauczania, które mogą być pomocne w osiągnięciu tego celu (…), d) równe możliwości w dziedzinie otrzymywania stypendiów i innych subwencji na studia (…)”[13]), opieki zdrowotnej, zatrudnienia (poprzez zapewnienie kobietom i mężczyznom takich samych praw, zwłaszcza „(…) prawa do pracy jako niezbywalnego prawa każdego człowieka, b) prawa do takich samych możliwości zatrudnienia, w tym również równych kryteriów doboru w zakresie zatrudnienia, c) prawa swobodnego wyboru zawodu i zatrudnienia, prawa do awansu, stałej pracy oraz wszelkich świadczeń i warunków pracy, prawa do kształcenia i dokształcania zawodowego, w tym również do praktyk, doskonalenia zawodowego i stałego szkolenia, d) prawa do równego wynagradzania (…), e) prawa do zabezpieczenia społecznego, w szczególności w razie przejścia na emeryturę, bezrobocia, choroby, inwalidztwa i starości lub niezdolności do pracy z innych przyczyn, jak również prawa do płatnego urlopu, f) prawa do ochrony zdrowia i bezpiecznych warunków pracy (…)”[14], oraz w dziedzinach życia gospodarczego i społecznego[15]. Państwa-Strony zobowiązują się do podjęcia wszelkich środków, do których należą także ustanowienie odpowiednich przepisów oraz tymczasowych przepisów szczególnych,

13 Art. 10 Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z dnia 18 grudnia 1979 roku, http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm [dostęp: 6.05.2013].

14 Art. 11 Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z dnia 18 grudnia 1979 roku, http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm [dostęp: 6.05.2013].

15 Por. *Text of the Convention…, op. cit.*

w celu umożliwienia kobietom korzystania ze wszystkich przysługujących praw człowieka i podstawowych wolności. Dokument ten podkreśla także reprodukcyjne prawa kobiet, jako wpływowe siły kształtujące role płciowe i relacje rodzinne. Jest to potwierdzeniem praw kobiet do nabywania, zmiany lub zachowania obywatelstwa i obywatelstwa ich dzieci. Państwa-Strony zgadzają się również na podjęcie właściwych kroków przeciwko wszelkim formom handlu kobietami i osiągania zysków z prostytucji kobiet.[16]

Zauważyć należy, iż pomimo przyjęcia wymienionych wyżej dokumentów dotyczących praw kobiet, obserwowana jest we współczesnym świecie tendencja stosowania przemocy wobec kobiet, która w niektórych społeczeństwach wydaje się wzrastać, bowiem wciąż nie poświęca się wystarczającej uwagi temu zjawisku (w szczególności przemocy w rodzinie). Podstawową barierą korzystania z przynależnych kobietom praw człowieka jest ich nieświadomość oraz nieświadomość istniejących zobowiązań rządów do podejmowania właściwych działań. Wynikiem tego jest fakt, iż jakość życia kobiet w rzeczywistości bardzo często jest niższa od jakości życia mężczyzn.[17] Według Radhikny Coomaraswamy, specjalnej sprawozdawczyni Komisji Praw Człowieka ds. przemocy wobec kobiet:

> w dziedzinie praw człowieka, istnieje luka między programem dotyczącym spraw kobiet a programem praw człowieka, przez co często się w niej gubią. Nie wprowadza się ich zazwyczaj do programu praw człowieka, ponieważ postrzega się je jako 'sprawy kobiet'. Usuwa się je również z harmonogramów dotyczących kobiet, ponieważ uznaje się, że należą do innego obszaru problemowego[18].

Problem ten dostrzeżony został na Światowej Konferencji Praw Człowieka, która odbyła się w 1995 roku w Wiedniu, podczas której podkreślono zobowiązania społeczności międzynarodowych w zakresie praw kobiet. Wdrażanie tych zobowiązań należeć ma do różnorodnych mechanizmów organów ochrony praw człowieka ONZ[19].

---

16 Por. *Ibidem*.

17 Por. *Prawa kobiet w ONZ-owskim systemie ochrony praw człowieka*, pod red. A. Grzybek, Warszawa 1999, s. 11.

18 R. Coomaraswamy, *Violence against Women: Causes and Consequences*, cyt. za: *Prawa kobiet w ONZ-owskim systemie ochrony praw człowieka*, pod red. A. Grzybek, Warszawa 1999, s. 12.

19 Por. *Prawa kobiet w ONZ-owskim…*, *op. cit.*, s. 11–12.

Istotnymi dokumentami dotyczącymi sytuacji kobiet przyjętymi przez ONZ są ponadto Deklaracja o Eliminacji Przemocy Wobec Kobiet[20] przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 20 grudnia 1993 roku, a także Deklaracja Pekińska[21] i Platforma Działań[22] sporządzone podczas konferencji w Pekinie w 1995 roku. W artykule pierwszym Deklaracji o Eliminacji Przemocy Wobec Kobiet, zdefiniowane zostało to zjawisko jako „wszelki akt przemocy związany z faktem przynależności danej osoby do określonej płci, którego rezultatem jest lub może być fizyczna, seksualna lub psychiczna krzywda lub cierpienie kobiet, włącznie z groźbą popełnienia czynów, wymuszeniem lub arbitralnym pozbawieniem wolności, niezależnie od tego, czy czyny te mają miejsce w życiu publicznym, czy prywatnym"[23]. Strony Deklaracji zobowiązują się do zwalczania wszelkich form przemocy wobec kobiet, jak stanowi bowiem artykuł czwarty:

> każde państwo powinno potępiać przemoc wobec kobiet i nie powinno powoływać się na żaden obyczaj, tradycję lub względy religijne, aby uniknąć wypełniania swoich obowiązków w zakresie jej wyeliminowania. Każde państwo powinno prowadzić przy pomocy wszelkich dostępnych środków politykę zmierzającą do wyeliminowania przemocy wobec kobiet (…)[24].

W Deklaracji Pekińskiej potwierdzone zostały natomiast zobowiązania państw w zakresie realizacji celów równości, rozwoju i pokoju. Zauważono, iż pomimo podniesienia się w ostatnich latach jakości życia kobiet w wielu kwestiach, wciąż istnieją nierówności pomiędzy przedstawicielami obu płci, które przynoszą ludzkości negatywne konsekwencje. Strony Deklaracji wyraziły gotowość do zwalczania trudności

---

20 Szerzej zob. *Resolution adopted by the General Assembly 48/104. Declaration on the Elimination of Violence against Women*, http://www.un-documents.net/a48r104.htm [dostęp: 7.05.2013].

21 Szerzej zob. *Czwarta Światowa Konferencja w sprawie Kobiet – Pekin (1995). Deklaracja Pekińska*, http://www.unic.un.org.pl/rownouprawnienie/deklaracja_pekinska.php [dostęp: 7.05.2013].

22 Szerzej zob. *Czwarta Światowa Konferencja w sprawie Kobiet – Pekin (1995). Platforma Działania – Cele Strategiczne*, http://www.unic.un.org.pl/rownouprawnienie/platforma_dzialania.php [dostęp: 7.05.2013].

23 Art. 1 Deklaracji o Eliminacji Przemocy Wobec Kobiet z dnia 20 grudnia 1993 roku, http://www.un-documents.net/a48r104.htm [dostęp: 7.05.2013].

24 Art. 4 Deklaracji o Eliminacji Przemocy Wobec Kobiet z 20 grudnia 1993 roku, http://www.un-documents.net/a48r104.htm [dostęp: 7.05.2013].

i podejmowania odpowiednich działań w celu uwłasnowolnienia kobiet. Wskazano także, iż pojęcie poprawy statusu kobiet obejmuje zarówno prawo do wolności myśli, sumienia i religii, jak i zapewnienie możliwości pełnej realizacji potencjału kobiet oraz dokonywania przez nie wyborów życiowych zgodnie z własną wolą. Podkreślono, że pełen udział kobiet we wszelkich sferach życia społecznego, łącznie z dopuszczeniem ich do władzy, są niezbędne do uzyskania na świecie równości i pokoju[25].

W dokumencie końcowym Konferencji Pekińskiej, czyli w Platformie Działania, określono natomiast strategiczne cele, które w najbliższych latach powinny zostać zrealizowane przez rządy poszczególnych państw, instytucje międzynarodowe, organizacje pozarządowe oraz sektor prywatny. Zaliczono do nich 12 obszarów: kobiety a ubóstwo, edukacja kobiet, kobiety i zdrowie, przemoc wobec kobiet, kobiety a konflikt zbrojny, kobiety i gospodarka, kobiety u władzy i biorące udział w procesach decyzyjnych, mechanizmy instytucjonalne na rzecz podnoszenia statusu kobiet, prawa kobiet jako prawa człowieka, kobiety i media, kobiety i środowisko oraz dziewczęta. Stwierdzono, że działania podejmowane w zakresie owych obszarów mają priorytetowe znaczenie w walce z dyskryminacją kobiet[26].

Oprócz opisanych powyżej dokumentów, do aktów ONZ, w których poświęcono uwagę kwestii praw kobiet zaliczyć można także: Konwencję w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji z 1949 roku, Konwencję w sprawie równego wynagrodzenia z 1951 roku, Konwencję o prawach politycznych kobiet z 1952 roku, Konwencję w sprawie dyskryminacji w zatrudnieniu i wykonywaniu zawodu z 1958 roku czy Konwencję w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty z 1960 roku. Równouprawnieniu kobiet poświęcone zostały także poszczególne Konferencje ONZ, a mianowicie: Pierwsza Światowa Konferencja w sprawach Kobiet (Meksyk 1975 rok), Druga Światowa Konferencja w sprawach Kobiet (Kopenhaga 1980 rok), Trzecia Światowa Konferencja w sprawach Kobiet (Nairobi 1985 rok), oraz wspomniana wcześniej, czwarta Światowa Konferencja w sprawach Kobiet (Pekin 1995 rok)[27].

---

25 Szerzej zob. *Czwarta Światowa Konferencja w sprawie Kobiet – Pekin (1995). Deklaracja Pekińska…, op. cit.*

26 Szerzej zob. *Czwarta Światowa Konferencja w sprawie Kobiet – Pekin (1995). Platforma Działania…, op. cit.*

27 Szerzej zob. *Postęp dla wszystkich: równe prawa, równe szanse dla kobiet i mężczyzn*, http://www.unic.un.org.pl/dokumenty/ulotka%2002-2010%20internet.pdf [dostęp: 7.05.2013].

1.2. Program ONZ na rzecz praw kobiet

1.2.1. Komisja Statusu Kobiet

Na mocy rezolucji nr 11 Rady Gospodarczej i Społecznej ONZ (ECOSOC) 21 czerwca 1946 roku, powołana została Komisja Statusu Kobiet. Celem jej działania jest przygotowywanie raportów oraz rekomendacji dotyczących promowania praw kobiet oraz problemów w tej dziedzinie, a także propozycji ich rozwiązywania. Komisja przyjmuje także różnorodne rezolucje i decyzje. Zaznaczyć jednak należy, że Komisja nie zajmuje się monitorowaniem sytuacji w poszczególnych państwach i nie bada indywidualnych spraw ani nie podejmuje w ich zakresie żadnych sankcji[28].

W ramach Komisji, państwa członkowskie co roku w Nowym Jorku, zbierają się na sesjach, podczas których dokonują oceny postępu w zakresie równości płci, a także zajmują się przygotowywaniem konkretnych programów promujących prawa kobiet oraz ustanawiają światowe standardy w tym aspekcie[29]. W skład Komisji wchodzi obecnie 45 państw wybieranych przez ECOSOC według zasady sprawiedliwego podziału geograficznego. W posiedzeniach udział biorą zarówno członkowie i zastępcy, jak i obserwatorzy pochodzący z innych państw ONZ, a także organizacje międzyrządowe i pozarządowe[30].

Owocami prac Komisji są różnorodne konwencje, do których zaliczyć można: opracowaną w latach 1949 i 1959, a przyjętą przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 20 grudnia 1952 roku Konwencję o prawach politycznych kobiet[31], Konwencję o obywatelstwie kobiet zamężnych[32] przyjętą przez Zgromadzenie w dniu 29 stycznia 1957 roku, Konwencję w sprawie wyrażenia zgody na małżeństwo, minimalnego wieku do małżeństwa i rejestracji małżeństw z dnia 10 grudnia 1962 roku[33] oraz Zalecenie w sprawie

---

28 Por. *Prawa kobiet w ONZ-owskim…*, *op. cit.*, s. 13–15.

29 Por. *Komisja do spraw Statusu Kobiet*, http://www2.mz.gov.pl/wwwmz/index?mr=m111111&ms=48&ml=pl&mi=51&mx=0&mt=&my=110&ma=13496 [dostęp: 7.05.2013].

30 Por. *Prawa kobiet w ONZ-owskim…*, *op. cit.*, s. 13.

31 Szerzej zob. *Convention on the Political Rights of Women*, http://www.refworld.org/docid/3ae6b3b08.html [dostęp: 19.05.2013].

32 Szerzej zob. *Convention on the Nationality of Married Women*, http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?page=topic&tocid=459d17822&toid=459d17a32&docid=3ae6b3708&skip=0 [dostęp: 19.05.2013].

33 Szerzej zob. *Konwencja w sprawie zgody na zawarcie małżeństwa, najniższego wieku małżeńskiego i rejestracji małżeństw*, http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1962.html [dostęp: 10.05.2013].

wyrażenia zgody na małżeństwo, najniższego wieku małżeńskiego i rejestracji małżeństw[34] przyjęte 1 listopada 1965 roku. Zadaniem każdego z tych traktatów jest ochrona i promowanie praw kobiet w dziedzinach, w których Komisja uznaje je za szczególnie zagrożone.

1.2.2. Komitet do Spraw Likwidacji Dyskryminacji Kobiet

Komitet do Spraw Likwidacji Dyskryminacji Kobiet (CEDAW) powołany został na podstawie artykułu siedemnastego Konwencji w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet w celu jej monitorowania. W skład Komitetu wchodzi 23 ekspertów, którzy odznaczać się muszą wysokim poziomem moralnym i którzy posiadają najwyższe kompetencje w dziedzinie ochrony praw kobiet. Swą funkcję pełnią oni we własnym imieniu, pomimo tego, iż wybierani są przez rządy państw[35].

Podstawowym zadaniem Komitetu jest dokonywanie oceny postępu w zakresie wdrażania Konwencji. W tym celu, corocznie, składa on Radzie Gospodarczej Społecznej oraz Zgromadzeniu Ogólnemu ONZ sprawozdanie z podjętych działań oraz prezentuje własne sugestie i rekomendacje[36]. Zgodnie z artykułem dwudziestym Konwencji, ma on zbierać się corocznie, na czas nieprzekraczający dwóch tygodni, w celu rozpatrzenia sprawozdań dotyczących podjętych kroków ustawodawczych, sądowych, administracyjnych bądź innych, składanych przez Państwa-Strony Konwencji Sekretarzowi Generalnemu ONZ[37]. Pod koniec każdej sesji przyjmowane są przez Komitet wnioski końcowe oraz uwagi dotyczące najistotniejszych zagadnień poruszanych w dialogach z poszczególnymi Państwami-Stronami wskazujące aspekty, do których powinno się ono odnieść w kolejnym raporcie[38].

W 1999 roku, podczas czterdziestej trzeciej sesji Komitetu przyjęty został Protokół dodatkowy do Konwencji. Dzięki niemu kobiety, jak i organizacje, zyskały możliwość składania indywidualnych skarg dotyczących

---

34 Szerzej zob. *Recommendation on Consent to Marriage, Minimum Age for Marriage and Registration of Marriages*, http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RecommendationOnConsentToMarriage.aspx [dostęp: 19.05.2013].

35 Por. *Prawa kobiet w ONZ-owskim…*, *op. cit.*, s. 17.

36 Por. *ibidem*, s. 18.

37 Por. Art. 18, art. 20 Konwencji w sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet z 18 grudnia 1979 r., http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm [dostęp: 6.05.2013].

38 Por. *Prawa kobiet w ONZ-owskim…*, *op. cit.*, s. 19.

dyskryminacji kobiet do Komitetu ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet,[39] jak bowiem stanowi artykuł drugi Protokołu:

> Zawiadomienia mogą być składane przez podlegające jurysdykcji Państwa Strony osoby lub grupy osób albo w imieniu osób lub grup osób twierdzących, że stały się ofiarami naruszenia przez to Państwo Stronę któregokolwiek z praw wymienionych w Konwencji. W przypadku kiedy zawiadomienie jest składane w imieniu osób lub grup osób, powinno to odbywać się za ich zgodą, chyba że autor potrafi uzasadnić działanie w ich imieniu bez takiej zgody[40].

Poprawiono w ten sposób dostęp jednostki do instytucji odpowiedzialnych za ochronę praw człowieka. Ponadto, w razie poważnego i systematycznego łamania praw kobiet, przyznano Komitetowi kompetencję do podjęcia śledztwa[41].

1.2.3. Komisja Praw Człowieka

Oprócz opisanych wyżej dwóch organów ONZ wyspecjalizowanych w zakresie zagadnień praw kobiet, kwestią tą zajmują się także inne organy ONZ działające się ogólnym aspektem praw człowieka. Jednym z nich jest Komisja Praw Człowieka, która została powołana przez Radę Gospodarczą i Społeczną ONZ w 1946 roku na mocy rezolucji nr 5. Spotyka się ona raz w roku w Genewie na czas sześciu tygodni. Kompetencje w zakresie praw kobiet uzyskała ona na mocy rezolucji nr 9, w której ECOSOC zleciła jej przygotowywanie rekomendacji oraz raportów, których przedmiotem są międzynarodowe pakty praw, deklaracje lub konwencje m.in. w zakresie statusu kobiet oraz zapobieganiu dyskryminacji ze względu na płeć[42].

Komisja Praw Człowieka odgrywa szczególną rolę w zakresie ich ochrony. Jest ona odpowiedzialna za ustanawianie standardów, badanie przeszkód w korzystaniu z praw człowieka oraz opracowywanie międzynarodowych dokumentów w tym zakresie, takich jak deklaracje i konwencje. W ramach swoich działań Komisja prowadzi procedury specjalne oraz

---

39 Por. *Prawa kobiet w ONZ-owskim…*, *op. cit.*, s. 20.

40 Art. 2. Protokołu Fakultatywnego do Konwencji w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet z dnia 6 października 1999 roku, http://bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/onz-i-prawa-czlowieka/konwencje/konwencja-w-sprawie-likwidacji-wszelkich-form-dyskryminacji-kobiet/ [dostęp: 7.05.2013].

41 Por. *Prawa kobiet w ONZ-owskim…*, *op. cit.*, s. 20, 26.

42 Por. *ibidem*, s. 24.

poufne. W ramach tych pierwszych, utworzone zostały różnorodne struktury w celu badania sytuacji w poszczególnych krajach oraz do sporządzania raportów z danych zagadnień tematycznych. W tym celu zaleca się powołanie ekspertów odpowiedzialnych za zajmowanie się danym państwem lub tematem. Do procedur poufnych należy natomiast m.in. procedura poufna 1503, na mocy której w przypadku szczególnych i masowych naruszeń praw człowieka, każda ofiara bądź organizacja, może złożyć Sekretarzowi Generalnemu ONZ zawiadomienie. Procedura ta uznawana jest za jedną z najlepszych w ramach systemu praw człowieka ONZ[43].

1.2.4. Specjalna sprawozdawczyni ONZ ds. przemocy wobec kobiet, jej przyczyn i skutków

Na mocy jednej z rezolucji Komisji Praw Człowieka, a mianowicie rezolucji 1994/45 noszącej tytuł „Kwestia włączenia praw kobiet do mechanizmów praw człowieka ONZ i eliminacja przemocy wobec kobiet" utworzone zostało stanowisko specjalnej sprawozdawczyni zajmującej się kwestią przemocy wobec kobiet[44]. Rezolucja zobowiązuje specjalną sprawozdawczynię do:

> a) Poszukiwania i przyjmowania informacji na temat przemocy wobec kobiet, jej przyczyn i skutków, od rządów, organizacji ONZ-owskich powołanych do monitorowania przestrzegania postanowień traktatów praw człowieka, wyspecjalizowanych agend, innych specjalnych sprawozdawców odpowiedzialnych za różne kwestie związane z ochroną praw człowieka, organizacji międzyrządowych i pozarządowych, włączając w to organizacje kobiece oraz do skutecznego reagowania na otrzymane informacje; b) Rekomendowania odpowiednich kroków, metod i środków na poziomie krajowym, regionalnym i międzynarodowym mających na celu eliminację przemocy wobec kobiet i jej przyczyn oraz wyrównywanie szkód; c) Bliskiego współdziałania z innymi specjalnymi sprawozdawcami, specjalnymi przedstawicielami, grupami roboczymi i niezależnymi ekspertami Komisji Praw Człowieka i Podkomisji ds. Zapobiegania i Ochrony Mniejszości oraz z organami powołanymi do monitorowania realizacji postanowień traktatów, przy uwzględnieniu zaleceń Komisji dotyczących regularnego i systematycznego włączania do raportów dostępnych informacji na temat naruszeń praw człowieka dotyczących kobiet oraz ścisłej współpracy z Komisją Statusu Kobiet w ramach wywiązywania się z powierzonego mandatu[45].

---

43 Por. *Prawa kobiet w ONZ-owskim…*, *op. cit.*, s. 25.

44 Por. *ibidem*, s. 28.

45 *Ibidem*, s. 28–29.

Rezolucja wzywa także do wyeliminowania przemocy wobec kobiet w życiu prywatnym i publicznym oraz do zlikwidowania jakichkolwiek form przemocy seksualnej i molestowania[46].

Do zadań specjalnej sprawozdawczyni należy: składanie sprawozdań Komisji Praw Człowieka ONZ w kwestii ogólnej polityki dotyczącej przemocy wobec kobiet; udawanie się na misje wyjazdowe do konkretnych państw, aby zebrać niezbędne informacje umożliwiające dokładne badanie poszczególnych aspektów związanych z przemocą wobec kobiet, a także przekazywanie rządom skarg. Ponadto ma ona prowadzić dialogi z poszczególnymi krajami, za pomocą których rekomendować będzie odpowiednie metody mające wyeliminować zjawisko przemocy wobec kobiet. W ramach swojej działalności, specjalna sprawozdawczyni zwróciła uwagę przede wszystkim na problem przemocy w rodzinie, przemoc wobec kobiet w ramach konfliktów zbrojnych, handel kobietami, prostytucję, a także trudne położenie imigrantek i kobiet przesiedlanych[47].

Poza omówionymi organami ONZ, do ważnych ciał zajmujących się sprawami kobiet należą także: Wydział NZ ds. Awansu Kobiet[48], Międzynarodowy Instytut Kształcenia Badań nad Awansem Kobiet[49], Wysoki Komisarz Stanów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka[50], Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Kobiet[51] oraz Women Watch[52].

2. Sytuacja praw kobiet w europejskim systemie ochrony praw człowieka

2.1. Europejska Konwencja Praw Człowieka i Europejski Trybunał Praw Człowieka

Europejska Konwencja Praw Człowieka jest międzynarodowym traktatem, którego stronami jest czterdzieści siedem państw członkowskich

46 Por. *Prawa kobiet w ONZ-owskim…*, *op. cit.*, s. 29.

47 Por. *ibidem*, s. 30.

48 Szerzej zob. *Division for the Advancement of Women (DAW)*, http://www.un.org/womenwatch/daw/ [dostęp: 7.05.2013].

49 Szerzej zob. *Programy i agendy wyspecjalizowane*, http://www.unic.un.org.pl/rownouprawnienie/programy_agendy.php [dostęp: 7.05.2013].

50 Szerzej zob. *Women's Rights and Gender Section (WRGS)*, http://www2.ohchr.org/english/issues/women/ [dostęp: 7.05.2013].

51 Szerzej zob. UN Women, http://www.unifem.org/ [dostęp: 7.05.2013].

52 Szerzej zob. *WomenWatch – Information and Resources on Gender Equality and Empowerment of Women*, http://www.un.org/womenwatch/ [dostęp: 7.05.2013].

Rady Europy[53]. Dokument podpisany został 4 listopada 1950 roku w Rzymie, a w życie wszedł 3 września 1953 roku. Jego strony zobowiązują się przede wszystkim do zagwarantowania ochrony podstawowych praw obywatelskich i politycznych wszystkim osobom, które podlegają ich jurysdykcji[54]. Artykuł pierwszy Konwencji stanowi: „Wysokie Układające się Strony zapewniają każdemu człowiekowi podlegającemu ich jurysdykcji, prawa i wolności określone w rozdziale I niniejszej Konwencji"[55]. Wszystkie prawa określone w Konwencji przysługują więc na równi kobietom, jak i mężczyznom, a należą do nich m.in.: prawo do życia, zakaz tortur, zakaz niewolnictwa i przymusowej pracy, prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego, prawo do rzetelnego procesu sądowego, czy wolność myśli, sumienia i wyznania[56]. Ponadto, artykuł czternasty Konwencji bezpośrednio zakazuje wszelkiej dyskryminacji, w tym oczywiście dyskryminacji ze względu na płeć:

> Korzystanie z praw i wolności w niniejszej Konwencji powinno być zapewnione bez dyskryminacji wynikającej z takich powodów, jak płeć, rasa, kolor

53 Rada Europy – „utworzona – z inicjatywy tzw. Kongresu Europejskiego, zwołanego do Hagi w maju 1948 przez zachodnioeuropejskie stowarzyszenia niepaństwowe działające na rzecz powołania do życia federacji europejskiej, oraz państwa Paktu Brukselskiego – na podstawie konwencji podpisanej 4 V 1949 w Londynie przez ministrów spraw zagranicznych 10 państw zachodnioeuropejskich. Konwencja weszła w życie 3 VIII 1949. Cel działania CE sformułowany jest bardzo ogólnie. Jest nim dążenie do 'większej jedności państw członkowskich w celu obrony i urzeczywistnienia ideałów i zasad, które stanowią ich wspólne dziedzictwo, oraz popieranie rozwoju gospodarczego i społecznego'. (…) Głównym celem powołania CE było zatem umocnienie i rozwój jedności państw zachodnioeuropejskich, zjednoczenie ich we wspólnym antykomunistycznym froncie, koordynowanie ich polityki wobec wspólnoty państw socjalistycznych, umożliwienie im prowadzenia wobec tej wspólnoty polityki z pozycji siły. CE ma zacieśniać i rozwijać współpracę państw członkowskich w dziedzinie gospodarczej, społecznej, kulturalnej i prawnej, torować drogę dalszym procesom integracyjnym w Europie zachodniej (…)". *Encyklopedia organizacji międzynarodowych*, pod red. Z.M. Klepackiego, Warszawa 1975, s. 437.

54 Por. *Trybunał w skrócie*, http://www.echr.coe.int/Documents/Court_in_brief_POL.pdf [dostęp: 14.05.2013].

55 Art. 1 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 roku, http://www.strasbourgre.mfa.gov.pl/resource/fedf40b7-3c0a-42d2-8bdf-296772ce7295 [dostęp: 14.05.2013].

56 Szerzej zob. Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 roku, http://www.strasbourgre.mfa.gov.pl/resource/fedf40b7-3c0a-42d2-8bdf-296772ce7295 [dostęp: 14.05.2013].

skóry, język, religia, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie bądź jakichkolwiek innych przyczyn[57].

Ponadto, w ramach Konwencji, „w celu zapewnienia przestrzegania zobowiązań wynikających dla Układających się Stron Konwencji i jej protokołów (…)"[58] utworzony został specjalny organ, jakim jest Europejski Trybunał Praw Człowieka. W jego skład wchodzą sędziowie, których liczba ma być równa liczbie stron Konwencji. Na mocy artykułów trzydziestego trzeciego i trzydziestego czwartego, do kompetencji Trybunału należy rozpatrywanie zarówno skarg międzypaństwowych wnoszonych przez Stronę w razie uznania, że inna Strona narusza postanowienia Konwencji lub jej protokołów, jak i skarg indywidualnych, do których wniesienia legitymację posiadają osoby fizyczne, organizacje pozarządowe i grupy jednostek, w których mniemaniu, stały się ofiarą naruszenia przysługujących im na mocy Konwencji praw przez jedną z jej stron[59]. Prawo do wniesienia skargi przysługuję więc na równi kobietom, jak i mężczyznom, gwarantując im możliwość dochodzenia zagwarantowanych im praw ze strony państw podlegających Konwencji. Od czasu swojej działalności, którą Trybunał rozpoczął w 1959 roku wydał on do 2011 roku ponad 15 tysięcy wyroków dotyczących naruszeń Konwencji, z czego 18,49% dotyczyło Turcji, 14,58% Włoch, 8,15% Rosji, 6,36% Polski, 5,7% Francji, a 46,72% innych krajów. Najwięcej spraw, bo aż 45,01% dotyczyło naruszenia prawa do rzetelnego procesu sądowego, następnie 13,35% spraw dotyczyło ochrony własności, 11,46% prawa do wolności i ochrony, 8,1% prawa do skutecznego środka odwoławczego, 7,5% zakazu tortur, 4,15% prawa do życia i 10,43% pozostałych praw. Jeśli chodzi natomiast o liczbę wyroków dotyczących bezpośrednio naruszenia zakazu dyskryminacji, to najwięcej, bo aż 43 wydane zostały w stosunku

57 Art. 14 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 roku, http://www.strasbourgre.mfa.gov.pl/resource/fedf40b7-3c0a-42d2-8bdf-296772ce7295 [dostęp: 14.05.2013].

58 Art. 19 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 roku, http://www.strasbourgre.mfa.gov.pl/resource/fedf40b7-3c0a-42d2-8bdf-296772ce7295 [dostęp: 14.05.2013].

59 Por. Art. 33, art. 34 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 roku, http://www.strasbourgre.mfa.gov.pl/resource/fedf40b7-3c0a-42d2-8bdf-296772ce7295 [dostęp: 14.05.2013].

do Wielkiej Brytanii, 23 w stosunku do Rumunii, 22 Austrii, 11 Niemczech, 9 Belgii i Grecji, 8 Francji[60].

2.2. Ochrona praw kobiet w ramach wybranych działań Unii Europejskiej[61]

Zapewnienie równości kobiet i mężczyzn i zwalczanie dyskryminacji jest jednym z podstawowych celów Unii Europejskiej, o czym świadczą liczne dokumenty podejmowane przez nią w tej kwestii. Kwestia równości płci ujęta została w samym Traktacie o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Już bowiem w 1957 roku, w Traktacie założycielskim (wówczas pod nazwą Traktatu ustanawiającego Europejską Wspólnotę Gospodarczą) znalazł się w artykule sto dziewiętnastym, zapis dotyczący równego traktowania obu płci w zatrudnieniu. Następnie, po wejściu w życie 1 maja 1999 roku Traktatu Amsterdamskiego zmieniającego Traktat o Unii Europejskiej, Traktaty ustanawiające Wspólnoty Europejskie i niektóre związane z nimi akty[62], promocja równości kobiet i mężczyzn stała się podstawowym celem Unii[63]. Obecnie, artykuł ósmy Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej stanowi mianowicie, że „we wszystkich swych działaniach Unia zmierza do zniesienia nierówności oraz wspierania równości mężczyzn i kobiet"[64]. W artykule dziesiątym

60 Szerzej zob. *Overview 1959–2011*, http://www.echr.coe.int/Documents/Overview_2011_ENG.pdf [dostęp: 14.05.2013].

61 Unia Europejska – „pojęcie docelowe Wspólnot Europejskich od komunikatu na szczycie szefów państw i rządów z 21 października 1972. Zgodnie z nim Wspólnoty Europejskie miały zostać przekształcone jeszcze przed końcem stulecia w Unię Europejską. Pozostawała ona jednakże w swych konturach nieokreślona. Wprowadzone dla jej urzeczywistnienia etapy (…) były krokami przygotowawczymi do unii politycznej. Unia Europejska skonkretyzowała się dopiero poprzez traktat z Maastricht z dnia 7 lutego 1992, a dokładniej dzięki zawarciu Europejskiej Współpracy Politycznej, Unii Gospodarczej i Walutowej, Wspólnoty Europejskiej oraz współpracy w sprawach wewnętrznych i sprawiedliwości (traktat z Maastricht). Unia stała się więc już nie tylko celem programowym, lecz poprzez traktat z Maastricht utworzoną międzynarodową organizacją swoistego rodzaju (…)". W. Brzeziński, A. Górczyński, *Encyklopedia Unii Europejskiej*, Warszawa 2006, s. 176.

62 Szerzej zob. *Traktat Amsterdamski*, http://polskawue.gov.pl/files/polska_w_ue/prawo/traktaty/Traktat_amsterdamski.pdf [dostęp: 14.05.2013].

63 Szerzej zob. M. Branka, *Polityka równości płci w Unii Europejskiej i Polsce*, [w:] *Polityka równości płci na poziomie lokalnym*, pod red. M. Tański, Warszawa 2005, s. 23–25.

64 Art. 8 Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej z dnia 25 marca 1957 roku, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:pl:PDF [dostęp: 14.05.2013].

podkreślona została ponadto istota walki z dyskryminacją m.in. ze względu na płeć:

> przy określaniu i realizacji swoich polityk i działań Unia dąży do zwalczania wszelkiej dyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną[65].

Artykuł dziewiętnasty przyznaje natomiast Radzie, kompetencje do podjęcia po konsultacji z Parlamentem Europejskim niezbędnych środków mających na celu zwalczanie dyskryminacji m.in. płciowej[66]. W Traktacie podkreślona została także potrzeba podejmowania właściwych środków w zakresie zwalczania handlu ludźmi „w szczególności kobietami i dziećmi"[67], poza tym szczególną uwagę poświęcono również kwestii równego traktowania kobiet i mężczyzn na rynku pracy i podczas pracy, a także stosowania równych wynagrodzeń dla obu płci[68]. Również w drugim, podstawowym dokumencie, jakim jest Traktat o Unii Europejskiej, unormowana została kwestia praw kobiet. Artykuł drugi dokumentu stanowi bowiem, iż:

> Unia opiera się na wartościach poszanowania godności osoby ludzkiej, wolności, demokracji, równości, państwa prawnego, jak również poszanowania praw człowieka, w tym praw osób należących do mniejszości. Wartości te są wspólne Państwom Członkowskim w społeczeństwie opartym na pluralizmie, niedyskryminacji, tolerancji, sprawiedliwości oraz na równości kobiet i mężczyzn[69].

---

65 Art. 10 Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej z dnia 25 marca 1957 roku, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:pl:PDF [dostęp: 14.05.2013].

66 Por. Art. 19 Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej z dnia 25 marca 1957 roku, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0-199:pl:PDF [dostęp: 14.05.2013].

67 Art. 79 Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej z dnia 25 marca 1957 roku, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047-:0199:pl:PDF [dostęp: 14.05.2013].

68 Szerzej zob. Art. 153, art. 157 Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej z dnia 25 marca 1957 roku, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:-C:2008:115:0047:0199:pl:PDF [dostęp: 14.05.2013].

69 Art. 2 Traktatu o Unii Europejskiej z dnia 7 lutego 1992 roku, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:019:pl:PDF [dostęp: 14.05.2013].

Również w artykule trzecim podkreślono kwestię równości płci:

> Unia (…) zwalcza wyłączenie społeczne i dyskryminację oraz wspiera sprawiedliwość i ochronę socjalną, równość kobiet i mężczyzn, solidarność między pokoleniami i ochronę praw dziecka[70].

Do kwestii równouprawnienia kobiet odniesiono się również w Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej, dokumencie sporządzonym przez konwent, w którego skład wchodzili przedstawiciele wszystkich państw członkowskich, reprezentant Komisji Europejskiej oraz członkowie Parlamentu Europejskiego i parlamentów narodowych. Karta proklamowana została w grudniu 2000 roku w Nicei, natomiast w grudniu 2007 roku została zmieniona i powtórnie ogłoszona w związku z faktem, iż wraz z wejściem życia traktatu Lizbońskiego w grudniu 2009 roku nadano jej wiążącą moc prawną[71]. Do kwestii zakazu dyskryminacji odnosi się artykuł dwudziesty pierwszy dokumentu:

> zakazana jest wszelka dyskryminacja w szczególności ze względu na płeć, rasę, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, cechy genetyczne, język, religię lub przekonania, poglądy polityczne lub wszelkie inne poglądy, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną[72].

Z kolei artykuł dwudziesty trzeci bezpośrednio normuję kwestię równości kobiet i mężczyzn:

> należy zapewnić równość kobiet ·i mężczyzn we wszystkich dziedzinach, w tym w zakresie zatrudnienia, pracy i wynagrodzenia. Zasada równości nie stanowi przeszkody w utrzymywaniu lub przyjmowaniu środków zapewniających specyficzne korzyści dla osób płci niedostatecznie reprezentowanej[73].

---

70 Art. 3 Traktatu o Unii Europejskiej z dnia 7 lutego 1992 roku, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:019:pl:PDF [dostęp: 14.05.2013].

71 Por. *Karta praw podstawowych*, http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/combating_discrimination/l33501_pl.htm [dostęp: 14.05.2013].

72 Art. 21 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej z dnia 7 grudnia 2000 roku, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:pl:PDF [dostęp: 14.05.2013].

73 Art. 23 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej z dnia 7 grudnia 2000 roku, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:pl:PDF [dostęp: 14.05.2013].

Poza ujęciem kwestii praw kobiet w traktatach i Karcie, w ramach Unii podejmowane są ciągłe, liczne działania i dokumenty w tej kwestii. Przykładem może być powołanie w 1984 roku Komisji Praw Kobiet i Równouprawnienia[74], której celem jest zwalczanie przemocy wobec kobiet, handlu kobietami oraz przymuszania ich do prostytucji[75]. W 1996 roku Komisja ogłosiła natomiast komunikat „Włączanie równości kobiet i mężczyzn do wszystkich strategii i działań politycznych Wspólnoty"[76] inicjując tym samym „gender mainstreaming", czyli uwzględnianie idei równości we wszystkich działaniach podejmowanych przez Unię Europejską i na wszystkich etapach tych działań. Idea równości wprowadzona została również do Funduszy Strukturalnych, bowiem każdy ubiegający się o dotację musi przedstawić jak planuje realizować kwestię równości płci. Ponadto „gender mainstreaming" znalazła swój wyraz także w strukturach administracji europejskiej, poprzez zatrudnienie w urzędach i biurach osoby odpowiedzialnej za monitoring aspektu równości płci[77].

Innym przykładem działań UE podejmowanych w celu ochrony praw kobiet może być, opracowany w 1997 roku przez Komisję Europejską i Radę Unii Europejskiej, program DAPHNE, którego celem było przeciwdziałanie przemocy wobec dzieci i kobiet. Program ten był wznawiany w kolejnych latach, a następnie w latach 2004–2008 wprowadzona została jego druga faza. 20 czerwca 2007 roku decyzją PE nr 779/2007/WE[78] zatwierdzono natomiast realizację trzeciego programu na lata 2007–2013[79]. Wśród głównych celów programu wymienia się m.in.:

> Stworzenie sieci lub instytucji wspomagania sieci na poziomie europejskim w celu promowania i koordynowania informacji i działań, których celem jest ochrona i zapobieganie przemocy wobec dzieci, młodzieży i kobiet, wraz

74 Oficjalna strona Komisji Praw Kobiet i Równouprawnienia, http://www.europarl.europa.eu/committees/pl/femm/home.html#menuzone [dostęp: 14.05.2013].

75 Por. A. Kaczmarek, *Prawa kobiet w UE*, http://www.twojaeuropa.pl/1152/prawa-kobiet-w-ue [dostęp: 14.05.2013].

76 Szerzej zob. *Incorporating equal opportunities for women and men into all Community policies and activities*, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:1996:0067:FIN:EN:PDF [dostęp: 14.05.2013].

77 Szerzej zob. M. Branka, *Polityka równości płci…*, *op. cit.*, s. 26.

78 *Program Daphne III*, https://www.msw.gov.pl/pl/daphne/przydatne-dokumenty/6323,dok.html [dostęp: 14.05.2013].

79 Szerzej zob. *Historia inicjatywy Daphne (1997–2003)*, s. 5–8, https://www.msw.gov.pl/pl/daphne/przydatne-dokumenty/6325,dok.html [dostęp: 14.05.2013].

> z promocją współpracy pomiędzy organizacjami pozarządowymi i ochotniczymi a władzami kompetentnymi w tym zakresie, (…) specjalne środki na poziomie europejskim w celu ochrony dzieci, młodzieży i kobiet, które w pierwszej kolejności uwzględniają wszystkie związane z nimi działania, z zachowaniem ich praw bez żadnego rodzaju dyskryminacji, zapobieganie i ochrona dzieci, młodzieży i kobiet przed wszelkiego rodzaju przemocą i wykorzystywaniem seksualnym do celów komercyjnych, handlem żywym towarem i innymi formami wykorzystywania (…)[80].

Na podstawie analizy skutków DAPHNE stwierdzono, że program spełnił swoje cele w wielu miejscach, a mianowicie, doprowadził do wzrostu umiejętności ochrony dzieci, młodzieży i kobiet przed przemocą w jej różnorodnych formach. Adresaci programu otrzymali pomoc i wsparcie, poszerzona została także wiedza w zakresie walki z przemocą, a także opracowano nowe narzędzia, mające nieść pomoc jej ofiarom[81]. Jak czytamy:

> Projekty DAPHNE zmobilizowały prawdziwą armię Europejczyków, a narzędzia potrzebne do walki z przemocą znajdują się w zasięgu ręki. Ta jedna bitwa musi zostać wygrana[82].

Poza przybliżonym programem DAPHNE w ramach Unii Europejskiej nieustannie podejmowane są nowe działania, w formie programów i dokumentów, dotyczące kwestii praw kobiet i walki z dyskryminacją, wśród których wymienić można dla przykładu: Dyrektywę Rady 76/207/EWG z dnia 9 lutego 1976 roku w sprawie wprowadzenia w życie równego traktowania kobiet i mężczyzn w zakresie dostępu do zatrudnienia i awansu zawodowego oraz warunków pracy[83], Dyrektywę Rady 79/7/EWG z dnia 19 grudnia 1978 roku w sprawie stopniowego wprowadzania w życie zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zabezpieczenia społecznego[84], Dyrektywę Rady 86/378/EWG z dnia 24 lipca 1986 roku w sprawie wprowadzenia w życie zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn w systemach zabezpieczenia społecznego

80 *Ibidem*, s. 9.

81 Szerzej zob. *Ibidem*. s. 30–53.

82 *Ibidem*. s. 53.

83 Szerzej zob. Dyrektywa Rady 76/207/EWG z dnia 9 lutego 1976 r., http://wiadomosci.ngo.pl/files/rownosc.ngo.pl/public/UE/DR_76_207_EWG.pdf [dostęp: 14.05.2013].

84 Szerzej zob. Dyrektywa Rady 79/7/EWG z dnia 19 grudnia 1978 r., http://wiadomosci.ngo.pl/files/rownosc.ngo.pl/public/UE/DR_79_7_EWG.pdf [dostęp: 14.05.2013].

pracowników[85], Dyrektywę Rady z dnia 11 grudnia 1986 roku w sprawie stosowania zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn pracujących na własny rachunek, w tym w rolnictwie, oraz w sprawie ochrony kobiet pracujących na własny rachunek w okresie ciąży i macierzyństwa[86], Rekomendację Komisji nr 92/131/EEC z 27 listopada 1991 roku dotyczącą ochrony godności kobiet i mężczyzn w miejscu pracy[87], Dyrektywę Rady 92/85/EWG z dnia 19 października 1992 roku w sprawie wprowadzenia środków służących wspieraniu poprawy w miejscu pracy bezpieczeństwa i zdrowia pracownic w ciąży, pracownic, które niedawno rodziły i pracownic karmiących piersią[88], Dyrektywę 2004/113/WE Rady z dnia 13 grudnia 2004 roku wprowadzającą w życie zasadę równego traktowania mężczyzn i kobiet w zakresie dostępu do towarów i usług oraz dostarczania towarów i usług[89], Dyrektywę 2006/54/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 lipca 2006 roku w sprawie wprowadzenia w życie zasady równości szans oraz równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zatrudnienia i pracy[90], Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1672/2006/WE z dnia 24 października 2006 roku ustanawiająca wspólnotowy program na rzecz zatrudnienia i solidarności społecznej – PROGRESS[91], Komunikat Komisji dla Parlamentu

---

85 Szerzej zob. Dyrektywa Rady 86/378/EWG z dnia 24 lipca 1986 r., http://wiadomosci.ngo.pl/files/rownosc.ngo.pl/public/UE/DR_86_378_EWG.pdf [dostęp: 14 maja 2013].

86 Szerzej zob. Dyrektywa Rady 86/613/EWG z dnia 11 grudnia 1986 r., http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31986L0613:PL:HTML [dostęp: 14.05.2013].

87 Szerzej zob. Commission Recommendation 92/131/EEC of 27 November 1991 on the protection of the dignity of women and men at work, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1992:049:0001:0008:EN:PDF [dostęp: 14.05.2013].

88 Szerzej zob. Dyrektywa Rady 92/85/EWG z dnia 19 października 1992 r., http://www.cire.pl/prawo/pliki/Dyrektywa92_85_EWG.pdf [dostęp: 14.05.2013].

89 Szerzej zob. Dyrektywa Rady 2004/113/EWG z dnia 13 grudnia 2004 r., http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:373:0037:0043:PL:PDF [dostęp: 14.05.2013].

90 Szerzej zob. Dyrektywa 2006/54/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 lipca 2006 r., http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:204:0023:0036:PL:PDF [dostęp: 14.05.2013].

91 Szerzej zob. Decyzja nr 1672/2006/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 października 2006 r., http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:315:0001:0008:PL:PDF [dostęp: 14.05.2013].

Europejskiego i Rady z 8 marca 2007 roku: Równość płci i równouprawnienie kobiet w kontekście współpracy na rzecz rozwoju[92], wytyczne UE w sprawie aktów przemocy wobec kobiet i zwalczania wszelkich form dyskryminacji kobiet[93] przyjęte przez Radę do Spraw Ogólnych grudnia 2008 roku, Komunikat Komisji z 5 marca 2010 roku: Zwiększone zaangażowanie na rzecz równości między kobietami i mężczyznami Karta Kobiet[94], Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów z 21 września 2010 roku: Strategia na rzecz równości kobiet i mężczyzn 2010–2015[95], czy w końcu działający w ramach UE Europejski Instytut ds. Równości Kobiet i Mężczyzn utworzony Rozporządzeniem nr 1922/2006[96] Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 grudnia 2006 roku, czy Komitet Doradczy ds. Równych Szans Kobiet i Mężczyzn utworzony Decyzją Komisji nr 2008/590/WE[97] z dnia 16 czerwca 2008 roku.

Widzimy więc, że działania Unii Europejskiej w ramach ochrony przysługujących kobietom podstawowych praw oraz zapewnienia równości obu płci i ciągłej poprawy sytuacji kobiet są niezwykle intensywne. Nieustannie podejmowane są również nowe środki w tym zakresie, co prowadzi do jednoznacznego wniosku, iż aspekt praw kobiet, ich promowania i ciągłego rozwoju, należy do jednego z unijnych priorytetów.

---

92 Szerzej zob. Komunikat Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady KOM(2007)100 z 8 marca 2007 r., http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0100:FIN:PL:PDF [dostęp: 14.05.2013].

93 Szerzej zob. *Wytyczne UE w sprawie aktów przemocy wobec kobiet i zwalczania wszelkich form dyskryminacji kobiet*, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/16173.pl08.pdf [dostęp: 14.05.2013].

94 Szerzej zob. Komunikat Komisji Europejskiej KOM(2010)78 z dnia 5 marca 2010 r., http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0078:FIN:PL:PDF [dostęp: 14.05.2013].

95 Szerzej zob. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów KOM(2010)491 z 21 września 2010 r., http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0491:FIN:PL:PDF [dostęp: 14.05.2013].

96 Szerzej zob. Rozporządzenie (WE) nr 1922/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 grudnia 2006 r., http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:403:0009:0017:PL:PDF [dostęp: 14.05.2013].

97 Szerzej zob. Decyzja Komisji 2008/590/WE z dnia 16 czerwca 2008 r., http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:190:0017:0021:PL:PDF [dostęp: 14.05.2013].

3. Prawa kobiet w muzułmańskich dokumentach dotyczących praw człowieka: w Ogólnej Islamskiej Deklaracji Praw Człowieka oraz Kairskiej Deklaracji Praw Człowieka w Islamie

Niezależnie od liczby projektów deklaracji praw człowieka w krajach muzułmańskich, za najważniejsze uważa się: Ogólną Islamską Deklarację Praw Człowieka z 1981 roku oraz Kairską Deklarację Praw Człowieka w Islamie z 1990 roku[98]. W związku z tym pragnę omówić pokrótce oba dokumenty, skupiając się przy tym na ujętej w nich kwestii praw kobiet.

3.1. Ogólna Islamska Deklaracja Praw Człowieka.

Przyjęcie Ogólnej Islamskiej Deklaracji Praw Człowieka z 19 września 1981 roku zainicjowane zostało w Londynie przez prywatną organizację, Islamską Radę. Nie jest to więc dokument międzyrządowy, jednak UNESCO przyznało mu uroczyście w 1981 roku, ważny, międzynarodowy status. Deklaracja krytykowana jest przez jej komentatorów za to, że nie zapewnia takiej samej ochrony praw człowieka jak inne dokumenty międzynarodowe. Jednocześnie jednak UNESCO wyraziło oficjalną opinię, iż Deklaracja ta może stymulować dżihad, zwraca się bowiem uwagę na to, że jest ona dokumentem łączącym autorytet islamskiej tradycji z prawami człowieka[99].

Kwestia równości płci ujęta została już w preambule dokumentu, w której czytamy:

> g) naszym obowiązkiem jest ustalenie porządku islamskiego, w którym: i) wszelkie istoty ludzkie są równe i nikt nie doświadczy przywilejów lub cierpienia ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, pochodzenie czy język[100].

Równocześnie, jak czytamy dalej, warunki tego porządku ustalana mają być tak, aby zachowywały, chroniły i uznawały rodzinę za podstawę wszelkiego życia społecznego. Zauważać tutaj należy, że w zakresie w jakim islamska koncepcja rodziny pociąga za sobą dyskryminację wobec kobiet,

98 Por. E. Brems, *Human Rights: Universality and Diversity*, Haga 2001, s. 241.

99 Por. *Ibidem*, s. 242.

100 Preambuła Ogólnej Islamskiej Deklaracji Praw Człowieka z dnia 19 września 1981 roku, lit. g-i, http://www.alhewar.com/ISLAMDECL.html [dostęp: 13.05.2013].

przytoczone punkty preambuły znajdują się w opozycji do siebie[101]. Dalej, kwestia równości płci ujęta została w artykule trzecim, który stanowi:

> a) Wszyscy są równi wobec prawa i mają prawo do równych szans i ochrony prawnej. b) Wszystkie osoby mają prawo do równego wynagrodzenia za pracę. c) Żadna osoba nie może być pozbawiona możliwości pracy lub dyskryminowana w jakikolwiek sposób albo narażona na większe ryzyko przemocy fizycznej z powodu swoich przekonań religijnych, koloru skóry, rasy, pochodzenia, płci lub języka[102].

Przepis ten w zasadzie powinien zapewniać wystarczającą ochronę przed wymienionymi w nim rodzajami dyskryminacji, jednak podobnie jak inne prawa ujęte w Deklaracji może on być ograniczany prawem szariatu, co w rezultacie prowadzi do sytuacji, że zagwarantowana w Deklaracji ochrona równości kobiet uzależniona jest od interpretacji prawa islamskiego. W związku z tym, że szariat dyskryminuje kobiety w kwestiach związanych z małżeństwem i rodziną, warto także przeanalizować przepisy Deklaracji dotyczące tych aspektów, a więc artykuł dziewiętnasty, normujący prawo do założenia rodziny i związane z nią kwestie oraz artykuł dwudziesty poświęcony prawom małżeńskim kobiet. Z jednej strony bowiem, przepisy te gwarantują dodatkową ochronę kobietom, zapewniając im m.in. prawo do: szacunku i uwagi ze strony męża; do życia w jego domu; do utrzymania z jego strony w trakcie małżeństwa oraz w okresie oczekiwania w przypadku rozwodu; do dziedziczenia od męża, rodziców, dzieci i innych krewnych; do unieważnienia małżeństwa lub rozwodu i wreszcie, do ścisłej poufności ze strony jej małżonka. Co więcej, według Deklaracji, kobieta nie może zostać poślubiona wbrew własnej woli, nie może też cierpieć z powodu ograniczenia własnej osobowości na rzecz małżeństwa, natomiast macierzyństwu przysługuje prawo do specjalnego szacunku, opieki i pomocy ze strony rodziny oraz organów publicznych. Niemniej jednak, wszystkie te uprawnienia mogą zostać ograniczone na mocy szariatu[103].

Jednocześnie, część tych specyficznych przepisów Deklaracji, bezpośrednio ogranicza prawa kobiet. Artykuł dziewiętnasty, stanowi bowiem również, iż „każdy małżonek posiada takie prawa i przywileje oraz realizuje

---

101 Por. E. Brems, *op. cit.*, s. 254.

102 Art. 3. Preambuły Ogólnej Islamskiej Deklaracji Praw Człowieka z dnia 19 września 1981 roku, http://www.alhewar.com/ISLAMDECL.html [dostęp: 13.05.2013].

103 Por. E. Brems, *op. cit.*, s. 255.

takie obowiązki, jakie przewidziane są przez prawo"[104]. Jest to więc odwołanie do islamskiego prawa małżeńskiego, które opiera się na oddzieleniu sfer aktywności obu małżonków ze względu na ich płeć. Tekst arabski[105] dodaje ponadto specyficzne prawa ojca, który: troszczy się o fizyczną, moralną i religijną edukację dzieci w nawiązaniu do jego wierzeń i praw religijnych. Co więcej, ojciec samodzielnie odpowiada za wybór ich orientacji w życiu[106]. Kolejne potwierdzenie dla komplementarności praw kobiet wobec praw mężczyzn, zamiast równości, znajdujemy w literze h artykułu dziewiętnastego, czytamy bowiem: „Wewnątrz rodziny, mężczyzna i kobieta dzielą się obowiązkami i odpowiedzialnością zgodnie ze swoją płcią oraz naturalnym obdarzeniem, talentami i skłonnościami, mając na uwadze ich wspólną odpowiedzialność za potomstwo oraz krewnych"[107]. Przywołuje to uzasadnienie nierównych praw przysługujących obu płciom, nawiązujące do ich biologicznych i psychologicznych różnic. Ponadto, w arabskiej wersji tekstu, jasno określono, że kobieta ma prawo żyć z mężem, ale nie ma prawa wyboru miejsca swojego życia, o którym decyduje mężczyzna. Również pozostałe uprawnienia, jak np. prawo do utrzymania, czy uzyskania rozwodu, podporządkowane są prawu szariatu, co powoduje, że pomimo doniosłości omówionych przepisów Deklaracji, w rzeczywistości w praktyce łatwo dochodzić może do zgodnej z prawem dyskryminacji ze względu na płeć[108].

3.2. Kairska Deklaracja Praw Człowieka w Islamie.

Kairska Deklaracja Praw Człowieka w Islamie przyjęta została 5 sierpnia 1990 roku przez Organizację Konferencji Islamskiej. Organizacja ta, grupująca w zasadzie wszystkie kraje muzułmańskie, stworzona została w 1969 roku z inicjatywy Arabii Saudyjskiej. W jej skład wchodzi 54 członków. Zasadniczymi celami organizacji są: promowanie solidarności pomiędzy

---

104 Art. 19, lit. a Ogólnej Islamskiej Deklaracji Praw Człowieka z dnia 19 września 1981 roku, http://www.alhewar.com/ISLAMDECL.html [dostęp: 13.05.2013].

105 Istnieją różnice pomiędzy tłumaczeniem angielskim Ogólnej Islamskiej Deklaracji Praw Człowieka, a jej oryginalną, arabską wersją, które mogą być spowodowane chęcią zamaskowania pewnych kwestii dla odbiorców z Zachodu. Szerzej zob. E. Brems, *op. cit.*, s. 242.

106 *Ibidem*, s. 255.

107 Art. 19, lit. h Ogólnej Islamskiej Deklaracji Praw Człowieka z dnia 19 września 1981 roku, http://www.alhewar.com/ISLAMDECL.html [dostęp: 13.05.2013].

108 Por. E. Brems, *op. cit.*, s. 255.

jej członkami, przyjęcie wszelkich niezbędnych środków ukierunkowanych na międzynarodowy pokój i bezpieczeństwo oparte na sprawiedliwości i koordynacji wysiłków zmierzających do ochrony Świętych Miejsc Islamu, a także wsparcie walczących Palestyńczyków[109].

Według krytyków, Kairska Deklaracja Praw Człowieka w Islamie jest rezultatem koalicji zawartej pomiędzy państwami o diametralnie różnych filozofiach religijnych i polityce, ze względu na wspólny im interes, jakim jest położenie kresu międzynarodowej krytyce ich państwowych systemów praw człowieka. Gdy więc w 1992 roku, Deklarację przedłożono Komisji Praw Człowieka ONZ, Międzynarodowa Komisja Prawników silnie się jej sprzeciwiła. Jednak w 1993 roku, podczas przygotowań do Światowej Konferencji Praw Człowieka ONZ, XX. Islamska Konferencja Ministerstw Zagranicznych przyjęła w kwietniu rezolucję, według której Kairska Deklaracja powinna być traktowana jako wkład Organizacji Konferencji Islamskiej w Światową Konferencję Praw Człowieka[110].

Na wstępie analizy kwestii praw kobiet zaznaczyć należy, że Deklaracja Kairska stwierdza, że szariat jest jedynym źródłem prawa, choć jednocześnie zaznacza, że podstawowe, uniwersalne prawa i wolności są integralną częścią islamu[111]. W dokumencie w kilku miejscach nawiązano do praw kobiet. Już artykuł pierwszy litera a stanowi, że:

> (…) wszyscy ludzie są równi w zakresie ludzkiej godności, podstawowych obowiązków i odpowiedzialności, bez jakiejkolwiek dyskryminacji ze względu na rasę, kolor skóry, język, płeć, religię, poglądy polityczne, przynależność, status społeczny lub inne względy. Prawdziwa religia jest gwarantem poprawy tej godności za sprawą ludzkiej uczciwości[112].

Artykuł szósty z kolei, przyznaje kobiecie godność ludzką na równi z mężczyzną oraz jej własne prawa, z których korzysta, jak i własne obowiązki do wykonania oraz własną podmiotowość, niezależność finansową, a także

---

109 Por. *ibidem*, s. 259.

110 Por. *ibidem*.

111 Por. Kairska Deklaracja Praw Człowieka w Islamie z dnia 5 kwietnia 1990 roku, http://www.arabhumanrights.org/publications/regional/islamic/cairo-declaration-islam-93e.pdf [dostęp: 13.05.2013].

112 Art. 1 lit. a Kairskiej Deklaracji Praw Człowieka w Islamie z dnia 5 kwietnia 1990 roku, http://www.arabhumanrights.org/publications/regional/islamic/cairo-declaration-islam-93e.pdf [dostęp: 13.05.2013].

prawo do zachowania swojego nazwiska i rodowodu[113]. Deklaracja Kairska wskazuje także na potrzebę zapewnienia specjalnej opieki i troski matkom oraz przyznaje równe prawa pracownikom, wykluczając dyskryminację pomiędzy mężczyznami i kobietami. W przeciwieństwie do Ogólnej Islamskiej Deklaracji Praw Człowieka, Deklaracja Kairska nie zawiera żadnych przepisów opartych bezpośrednio na islamskim podziale ról przypisywanym kobietom i mężczyznom, a żaden jej artykuł nie jest sam w sobie dyskryminujący. Ilekroć bowiem kwestia kobiet wymieniana jest bezpośrednio, mówi się o niej w kategoriach równości. Jednakże zauważyć należy, iż jednocześnie nigdy nie wspomina się o równości kobiet jako o równości w prawach, a jedynie jako o równości co do godności i obowiązków. Artykuł piąty przykładowo, nie wskazuje czy mężczyzna i kobieta mają równe prawa do małżeństwa, nie jest także określone uprawnienie do odmowy małżeństwa ani prawa przysługujące podczas jego trwania. Wyjątkowo dwuznaczny jest także przytaczany wyżej artykuł szósty. Zawarte w nim bowiem stanowisko, że kobiety posiadają obowiązki, tak samo jak i uprawnienia, bez wspominania tu o mężczyznach, może prowadzić do wniosku, że kobiety mają po prostu dodatkowe obowiązki, których płeć przeciwna nie ma. Co więcej, wyliczenie specyficznych praw kobiet, które nie są bezpośrednio wymienione dla mężczyzn, a przypuszczalnie są im zagwarantowane, ma zdecydowania patriarchalny wydźwięk[114].

Podsumowując, mimo iż Deklaracja Kairska uwzględnia równe prawa kobiet i mężczyzn, interpretując dokument pamiętać należy, że podporządkowany jest on prawu szariatu, co w konsekwencji odbiera w praktyce możliwość obrony praw kobiet, ze względu na pierwszeństwo dyskryminujących reguł prawa islamskiego[115].

4. Sytuacja praw muzułmanek na tle ogólnej sytuacji praw kobiet na świecie na przykładzie imigrantów muzułmańskich w Europie

Na podstawie przeanalizowanych powyżej, ogólnoświatowych środków prawnych ONZ, jak i regionalnych, europejskich uregulowań i działań

113 Art. 6 lit. a Kairskiej Deklaracji Praw Człowieka w Islamie z dnia 5 kwietnia 1990 roku, http://www.arabhumanrights.org/publications/regional/islamic/cairo-declaration-islam-93e.pdf [dostęp: 13.05.2013].

114 Por. E. Brems, *op. cit.*, s. 264–265.

115 Por. *Ibidem*, s. 265.

na rzecz ochrony praw kobiet dostrzec można kontrast w sytuacji prawnej, w jakiej znajdują się muzułmanki w porównaniu do statusu kobiet nie podlegających prawu szariatu. Różnice te uwydatnione zostają szczególnie w sytuacji imigrantów krajów muzułmańskich przebywających m.in. w krajach Unii Europejskiej.

W związku ze wzrostem imigrantów z krajów muzułmańskich w Europie w ostatnich latach (obecnie ich liczba w krajach Unii przekracza 15 milionów), pojawia się wiele problemów związanych z różnicami pomiędzy prawem szariatu, któremu podlegają, a prawodawstwem krajów europejskich. Do aspektów problematycznych związanych bezpośrednio z sytuacją kobiet należą takie kwestie jak: poligamia, forma rozwodu inicjowanego przez mężczyzn, małżeństwa aranżowane i małżeństwa zawierane z różnym stopniem pokrewieństwa, noszenie przez muzułmanki tradycyjnych strojów, noszenie przez uczennice w szkołach chust lub hidżabu, kwestia obrzezania kobiet czy wycofywanie przez rodziny islamskie dziewcząt ze szkolnych zajęć sportowych[116].

Pamiętać oczywiście należy, że każdy z aspektów problematycznych, nieco inaczej prezentuje się w poszczególnych krajach europejskich, co związane jest oczywiście z krajowymi regulacjami prawnymi, a także z odmienną liczbą imigrantów muzułmańskich, osiedlonych w poszczególnych państwach[117]. Przykładowo, we Francji, w związku z problemem noszenia przez dziewczęta chust w szkole, w 1989 roku wydalono trzy muzułmanki ze szkoły średniej. Następnie w listopadzie tego roku Rada Państwa wydała oświadczenie, że zwyczaj ten jest zgodny z laickim charakterem państwa, jednak w 1994 roku wydano okólnik przeczący temu. Rok później Rada Państwa ponownie stwierdziła, że nie można

116 Szerzej zob. J. Balicki, *Imigranci z krajów muzułmańskich w Unii Europejskiej. Wyzwania dla polityki integracyjnej*, Warszawa 2010, s. 73–85, 115–116.

117 Przykłady liczb muzułmanów w wybranych krajach europejskich: Austria – 400 tys. muzułmanów, stanowiących 5% populacji; Belgia – 500 tys., stanowiących 5% populacji; Dania 200–270 tys., stanowiących 5% populacji; Francja 5–6 mln, stanowiących 8–10% populacji; Hiszpania – 1 mln, stanowiących 2,3% populacji; Niemcy 3–3,3 mln, stanowiących 3,6–4% populacji; Szwecja 300 tys., stanowiących 3% populacji; Wielka Brytania 1,7–2 mln, stanowiących 3% populacji; Włochy – 1,5 mln, stanowiących 3,5 % populacji. Por. *Muzułmanie w Europie*, pod red. A. Przymies, Warszawa 2005, cyt. za: J. Balicki, *op. cit.*, s. 78; *Świat. Zdarzenia. Wyzwania. Zagrożenia*, „Rzeczpospolita" 2006, 9 maja, cyt. za: J. Balicki, *op. cit.*, s. 78; J. O'Brian, M. Palmer, *The Atlas Of Religion. Mapping Contemporary Challenges and Beliefs*, Londyn 2007, cyt. za: J. Balicki, *op. cit.*, s. 78.

ograniczać dostępu do szkół muzułmankom noszącym chusty. Problem jednak powrócił w 2002 roku, gdy jedna z dziewcząt odmówiła w szkole w Lyonie zdjęcia chusty. W wyniku dyskusji, w 2003 roku Minister Spraw Wewnętrznych, Nicolas Sarkozy zdecydował, że islamskie kobiety będą musiały mieć zdjęcia w dokumentach bez chust. Rok później wprowadzono zakaz noszenia symboli religijnych w szkołach, w tym chust, w życie weszła tez ostatecznie ustawa ograniczająca noszenie ich publicznie. Według Nicolasa Sarkozego, który w 2009 roku skrytykował noszenie burki publicznie, strój ten uwłacza godności kobiety. Podobne kontrowersje miały miejsce w Wielkiej Brytanii, gdzie ostatecznie w 2007 roku sekretarz ds. Edukacji Alan Johnson upoważnił szkoły publiczne do zakazywania kobietom islamskim ubierania zasłon, ze względu na zasady bezpieczeństwa i dobro nauczania. W Niemczech z kolei, do 2008 roku w ośmiu z szesnastu landów, zakazano ubierania chust w szkołach publicznych. Również Turcja, kraj zamieszkały w 99% przez wyznawców islamu ma bardzo restrykcyjne przepisy dotyczące tej kwestii, zakazujące używania nawet tradycyjnych chust[118].

Innym problemem są małżeństwa wymuszone, czyli zawierane wbrew woli jednej ze stron. Według badań, w Belgii 16% uczniów pochodzących z rodzin imigrantów miało łączność z małżeństwami wymuszonymi. W Niemczech 17% badanych imigrantek zdeklarowało, że czuły się zmuszone do zawarcia związku. We Francji natomiast 70 tys. imigrantów będących w wieku pomiędzy 9 a 18 rokiem życia doświadczyło przymuszenia do zawarcia małżeństwa. Praktyki te wielokrotnie były potępiane[119]. Warto wskazać, że nawet artykuł dziewiętnasty litera i, Ogólnej Islamskiej Deklaracji Praw Człowieka zakazuje zawierania małżeństw wbrew woli którejś ze stron[120]. Małżeństwa wymuszane potępione zostały także przez Radę Europy w Rezolucji 1468 z 2005 roku – małżeństwa wymuszone i małżeństwa dzieci[121]. Według stanowiska ONZ taka forma małżeństw godzi w prawa człowieka i narusza je, ze względu na to, iż są

118 Szerzej zob. J. Balicki, *op. cit.*, s. 172–183.

119 Szerzej zob. *ibidem*, s. 309–310.

120 Art. 19 lit. i Ogólnej Islamskiej Deklaracji Praw Człowieka z dnia 19 września 1981 roku, http://www.alhewar.com/ISLAMDECL.html [dostęp: 18.05.2013].

121 Szerzej zob. Rezolucja Rady Europy nr 1468 małżeństwa wymuszone i małżeństwa dzieci z dnia 5 października 2005 roku, http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?page=category&category=POLICY&publisher=COEPACE&type=RESOLUTION&coi=&docid=43f5d5184&skip=0 [dostęp: 18.05.2013].

one sprzeczne z zasadą wolności i autonomii jednostek. Prawo do dobrowolnego zawierania małżeństw zostało ponadto uregulowane w wymienianych wcześniej dokumentach międzynarodowych, jak np.: w artykule szesnastym Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka[122], artykule szesnastym Konwencji w prawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji wobec kobiet[123], czy w artykule pierwszym Konwencji w sprawie wyrażenia zgody na małżeństwo, minimalnego wieku do zawarcia małżeństwa i rejestracji małżeństw[124].[125]

Przykładami innych kontrowersyjnych aspektów dotyczących kobiet, związanych z konfliktem wartości pomiędzy prawem szariatu, a prawami człowieka, są zabójstwa honorowe i obrzezanie kobiet. Według oceny ONZ z 2000 roku około 5 tys. kobiet rocznie zabijana jest w ramach zabójstw honorowych. Taką samą liczbę przedstawił raport Rady Europy sporządzony w czerwcu 2009 roku. Działaczki praw kobiet uważają jednak, że liczba ta jest mimo wszystko zaniżona. Problem zabójstw honorowych traktowany jest często w krajach europejskich jako występujący w krajach Azji, jednak faktem jest, że od około dwudziestu lat następuje wzrost tego rodzaju morderstw w samej Europie, głównie w Szwecji, Turcji, Holandii i Wielkiej Brytanii. W tym ostatnim państwie, ze względu na powagę problemu, utworzono specjalną policyjną jednostkę badająca ten rodzaj zabójstw, a ich sprawcom grozi najsurowszy wymiar kary dostępny w tamtejszym prawie[126].

Równie poważnym problemem jest aspekt obrzezania kobiet, będący przedmiotem zainteresowania ONZ od wielu lat[127]. Kwestia ta poruszona została m.in. na Czwartej Światowej Konferencji Narodów Zjednoczonych w Sprawie Kobiet w 1995 roku w Pekinie i ujęta w dokumencie końcowym Konferencji:

---

122 Szerzej zob. Art. 16 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z dnia 10 grudnia 1948 roku, http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf [dostęp: 19.05.2013].

123 Art. 16 Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z dnia 18 grudnia 1979 roku, http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm [dostęp: 6.05.2013]

124 Szerzej zob. art. 1. Konwencji w sprawie wyrażenia zgody na małżeństwo, minimalnego wieku do małżeństwa i rejestracji małżeństw z dnia 10 grudnia 1962 roku, http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1962.html [dostęp: 19.05.2013].

125 Szerzej zob. *Prawa kobiet w ONZ-owskim…*, *op. cit.*, s. 307–315.

126 Szerzej zob. *Ibidem*, s. 340–345.

127 Por. J. Balicki, *op. cit.*, s. 357.

> (…) przemoc wobec kobiet obejmuje, ale nie ogranicza się do wymienionych poniżej praktyk: a) fizycznej, seksualnej i psychicznej przemocy w rodzinie, w szczególności bicia, wykorzystywania seksualnego dziewcząt w domu rodzinnym, przemocy stosowanej w związku z posagiem, gwałtu w małżeństwie, okaleczenia narządów płciowych kobiet i innych tradycyjnych szkodliwych praktyk, przemocy pozamałżeńskiej oraz przemocy związanej z wyzyskiem finansowym[128].

Mimo, iż obrzezanie kobiet jest zabronione we wszystkich państwach europejskich jako praktyka głęboko naruszająca podstawowe prawa człowieka i uniwersalne wartości, problemem jest monitorowanie takich zabiegów, gdyż często wykonywane są one nielegalnie. W marcu 2009 roku Komisja Europejska została wezwana przez Parlament Europejski do opracowania skutecznych strategii, których zadaniem ma być wyeliminowanie praktyk obrzezania kobiet w państwach Unii Europejskiej. Zgodnie z danymi przedstawionymi przez Parlament Europejski, w krajach państw członkowskich rocznie miejsce ma około 180 tys. takich zabiegów. Parlament wezwał ponadto Komisję do opracowania odpowiednich dyrektyw związanych z imigracją, na podstawie których okaleczanie kobiet uznane zostanie za przestępstwo zagrożone określoną karą dla osób wykonujących ów zabieg. Wskazano również, że niezbędne jest nałożenie obowiązku każdorazowego zgłaszania przypadku obrzezania kobiety przez lekarzy, szpitale i przychodnie[129].

Zakończenie

Na podstawie powyższej analizy wybranych kwestii problematycznych związanych z imigrantami muzułmańskimi w Europie oraz uregulowaniem praw kobiet w omówionych, wybranych, międzynarodowych aktach prawnych, widzimy, że zarówno w skali światowej, poprzez działania ONZ, jak i w skali europejskiej m.in. poprzez działania Unii Europejskiej, prowadzona jest walka o polepszenie sytuacji kobiet, w tym muzułmanek i zwalczanie praktyk naruszania ich podstawowych praw, które zagwarantowane zostały

128 Szerzej zob. §113 lit. a Dokumentu końcowego Czwartej Światowej Konferencji Narodów Zjednoczonych na temat Kobiet z 4–15 września 1995 roku, http://www.un.org/esa/gopher-data/conf/fwcw/off/a--20.en [dostęp: 19.05.2013].

129 Szerzej zob. J. Balicki, *op. cit.*, s. 357–362.

w licznych konwencjach i innych dokumentach, a łamane są przez różnorodne, krzywdzące praktyki wynikające ze stosowania przez wyznawców islamu reguł szariatu. Jak zauważa Werner Menski: „prawo krajów europejskich ogranicza swój zakres kontaktu z prawem islamskim jedynie do sfery religijnej. Co oznacza, że imigranci muzułmańscy mogą cieszyć się wolnością religijną, ale nie mogą prowadzić swojego życia jednostkowego i wspólnotowego w pełni jako muzułmanie, kierując się prawem szariatu (np. w kwestii małżeństwa, rodziny, itp.), muszą natomiast podporządkować się prawu kraju, do którego przybyli. Prawo islamskie traci więc w tej sytuacji wymiar prawa, a staje się jakby systemem obyczajów wspólnoty muzułmańskiej, których prawa krajów Unii Europejskiej nie biorą pod uwagę. Zachodni tradycyjny model prawny nie pozostawia przestrzeni dla muzułmańskiego systemu prawa (personal law), które to prawo opiera się na odmiennej religii i tradycji kulturowej”[130]. Mimo tego, jak widzimy na podstawie wcześniejszej analizy, łamanie podstawowych praw kobiet w ramach reguł szariatu nieustannie ma miejsce, nie tylko na terenie państw muzułmańskich, ale także w Europie. W związku z tym, jestem przekonana, że walka z tym zjawiskiem powinna być wciąż intensyfikowana, aby ograniczać jego skutki i aby poprawiać status kobiet islamskich, dążąc do zrównania go ze statusem pozostałych kobiet, mając oczywiście na uwadze odmienność kulturową wyznawców tej religii. Jednak, aby działania na rzecz kobiet odniosły efekty, niezbędna jest moim zdaniem także zmiana nastawienia do problemu samych muzułmanów, jak bowiem trafnie zauważa Ibn Warraq: „Prawda jest taka, że islam nigdy nie zbuduje demokracji i nie będzie przestrzegał praw człowieka, jeśli będzie upierał się przy zachowaniu szariatu i jeśli nie będzie rozdziału między Kościołem i państwem”[131].

Bibliografia

Akty prawne

Deklaracja o Eliminacji Przemocy Wobec Kobiet z dnia 20 grudnia 1993 roku, http://www.un-documents.net/a48r104.htm [dostęp: 19.05.2013].

130 W. Menski, *Ethnic Minority Legal Studies: Managing Cultural Diversity and Legal Pluralism*, Londyn 2008, s. 281–282, cyt. za: J. Balicki, *op. cit.*, s. 133.

131 I. Warraq, *Dlaczego nie jestem muzułmaninem*, Warszawa 2013, s. 255.

Dokument końcowy Czwartej Światowej Konferencji Narodów Zjednoczonych na temat Kobiet z 4–15 września 1995 roku, http://www.un.org/esa/gopher-data/conf/fwcw/off/a--20.en [dostęp: 19.05.2013].

Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 roku, http://www.strasbourgre.mfa.gov.pl/resource/fedf40b7-3c0a-42d2-8bdf-296772ce7295 [dostęp: 19.05.2013].

Kairska Deklaracja Praw Człowieka w Islamie z dnia 5 kwietnia 1990 roku, http://www.arabhumanrights.org/publications/regional/islamic/cairo-declaration-islam-93e.pdf [dostęp: 19.05.2013].

Karta Narodów Zjednoczonych z dnia 26 czerwca 1945 roku, http://www.unic.un.org.pl/dokumenty/karta_onz.php#0 [dostęp: 19.05.2013].

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z dnia 7 grudnia 2000 roku, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:pl:PDF [dostęp: 19.05.2013].

Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z dnia 18 grudnia 1979 roku, http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm [dostęp: 19.05.2013].

Konwencja w sprawie wyrażenia zgody na małżeństwo, minimalnego wieku do małżeństwa i rejestracji małżeństw z dnia 10 grudnia 1962 roku, http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1962.html [dostęp: 19.05.2013].

Ogólna Islamska Deklaracja Praw Człowieka z 19 września 1981 r., http://www.alhewar.com/ISLAMDECL.html [dostęp: 19.05.2013].

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z dnia 10 grudnia 1948 roku, http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf [dostęp: 19.05.2013].

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z dnia 10 grudnia 1948 roku, http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf [dostęp: 19.05.2013].

Protokół Fakultatywny do Konwencji w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet z dnia 6 października 1999 roku, http://bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/onz-i-prawa-czlowieka/konwencje/konwencja-w-sprawie-likwidacji-wszelkich-form-dyskryminacji-kobiet/ [dostęp: 7.05.2013].

Rezolucja Rady Europy nr 1468 małżeństwa wymuszone i małżeństwa dzieci z dnia 5 października 2005 roku, http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?page=category&category=POLICY&publisher=COEPACE&type=RESOLUTION&coi=&docid=43f5d5184&skip=0 [dostęp: 19.05.2013].

Traktat o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej z dnia 25 marca 1957 roku, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:pl:PDF [dostęp: 19.05.2013].

Traktat o Unii Europejskiej z dnia 7 lutego 1992 roku, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:019:pl:PDF [dostęp: 19.05.2013].

Literatura

Balicki J., *Imigranci z krajów muzułmańskich w Unii Europejskiej. Wyzwania dla polityki integracyjnej*, Warszawa 2010.
Branka M., *Polityka równości płci w Unii Europejskiej i Polsce* [w:] *Polityka równości płci na poziomie lokalnym*, pod red. M. Tański, Warszawa 2005.
Brems E., *Human Rights: Universality and Diversity*, Haga 2001.
Brzeziński W., Górczyński A., *Encyklopedia Unii Europejskiej*, Warszawa 2006.
Ciechomska M., *Od matriarchatu do feminizmu*, Poznań, b.d.w.
Encyklopedia organizacji międzynarodowych, pod red. Z.M. Klepackiego, Warszawa 1975.
Komisja Europejska, *Historia Daphne 1997–2003, Europa przeciw przemocy wobec kobiet i dzieci*, Luksemburg 2005.
Menski W., *Ethnic Minority Legal Studies: Managing Cultural Diversity and Legal Pluralism*, Londyn 2008.
O'Brian J., Palmer M., *The Atlas Of Religion. Mapping Contemporary Challenges and Beliefs*, Londyn 2007.
Osmańczyk E.J., *Encyklopedia ONZ i stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1986.
Polityka równości płci na poziomie lokalnym, pod red. M. Tański, Warszawa 2005.
Prawa kobiet w ONZ-owskim systemie ochrony praw człowieka, pod red. A. Grzybek, Warszawa 1999.
Warraq I., *Dlaczego nie jestem muzułmaninem*, Warszawa 2013.

Czasopisma

„Human Rights Defender" 1994.
„Rzeczpospolita" 2006.

Strony internetowe

Commission Recommendation 92/131/EEC of 27 November 1991 on the protection of the dignity of women and men at work, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1992:049:0001:0008:EN:PDF [dostęp: 14.05.2013].
Convention on the Nationality of Married Women, http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?page=topic&tocid=459d17822&toid=459d17a32&docid=3ae6b3708&skip=0 [dostęp: 19.05.2013].
Convention on the Political Rights of Women, http://www.refworld.org/docid/3ae6b3b08.html [dostęp: 19.05.2013].
Czwarta Światowa Konferencja w sprawie Kobiet – Pekin (1995). Deklaracja Pekińska, http://www.unic.un.org.pl/rownouprawnienie/deklaracja_pekinska.php [dostęp: 7.05.2013].

Czwarta Światowa Konferencja w sprawie Kobiet – Pekin (1995). Platforma Działania – Cele Strategiczne, http://www.unic.un.org.pl/rownouprawnienie/platforma_dzialania.php [dostęp: 7.05.2013].

Decyzja Komisji 2008/590/WE z dnia 16 czerwca 2008 r., http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:190:0017:0021:PL:PDF [dostęp: 14.05.2013].

Decyzja nr 1672/2006/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 października 2006 r., http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:315:0001:0008:PL:PDF [dostęp: 14.05.2013].

Division for the Advancement of Women (DAW), http://www.un.org/womenwatch/daw/ [dostęp: 7.05.2013].

Dyrektywa 2006/54/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 lipca 2006 r., http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:204:0023:0036:PL:PDF [dostęp: 14.05.2013].

Dyrektywa Rady 2004/113/EWG z dnia 13 grudnia 2004 r., http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:373:0037:0043:PL:PDF [dostęp: 14.05.2013].

Dyrektywa Rady 76/207/EWG z dnia 9 lutego 1976 r., http://wiadomosci.ngo.pl/files/rownosc.ngo.pl/public/UE/DR_76_207_EWG.pdf [dostęp: 14.05.2013].

Dyrektywa Rady 79/7/EWG z dnia 19 grudnia 1978 r., http://wiadomosci.ngo.pl/files/rownosc.ngo.pl/public/UE/DR_79_7_EWG.pdf [dostęp: 14.05.2013].

Dyrektywa Rady 86/378/EWG z dnia 24 lipca 1986 r., http://wiadomosci.ngo.pl/files/rownosc.ngo.pl/public/UE/DR_86_378_EWG.pdf [dostęp: 14 maja 2013].

Dyrektywa Rady 86/613/EWG z dnia 11 grudnia 1986 r., http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31986L0613:PL:HTML [dostęp: 14.05.2013].

Dyrektywa Rady 92/85/EWG z dnia 19 października 1992 r., http://www.cire.pl/prawo/pliki/Dyrektywa92_85_EWG.pdf [dostęp: 14.05.2013].

Historia inicjatywy Daphne (1997–2003), s. 5–8, https://www.msw.gov.pl/pl/daphne/przydatne-dokumenty/6325,dok.html [dostęp: 14.05.2013].

Incorporating equal opportunities for women and men into all Community policies and activities, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:1996:0067:FIN:EN:PDF [dostęp: 14.05.2013].

Kaczmarek A., *Prawa kobiet w UE*, http://www.twojaeuropa.pl/1152/prawa-kobiet-w-ue [dostęp: 14.05.2013].

Kairska Deklaracja Praw Człowieka w Islamie z dnia 5 kwietnia 1990 roku, http://www.arabhumanrights.org/publications/regional/islamic/cairo-declaration-islam-93e.pdf [dostęp: 13.05.2013]

Karta praw podstawowych, http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/combating_discrimination/l33501_pl.htm [dostęp: 14.05.2013].

Komisja do spraw Statusu Kobiet, http://www2.mz.gov.pl/wwwmz/index?mr=m111111&ms=48&ml=pl&mi=51&mx=0&mt=&my=110&ma=13496 [dostęp: 7.05.2013].

Komunikat Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady COM(2007)100 z 8 marca 2007 r., http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007-:0100:FIN:PL:PDF [dostęp: 14.05.2013].

Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów KOM(2010)491 z 21 września 2010 r., http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0491:FIN:PL:PDF [dostęp: 14.05.2013].

Komunikat Komisji Europejskiej KOM(2010)78 z dnia 5 marca 2010 r., http://eur--lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0078:FIN:PL:PDF [dostęp: 14.05.2013].

Konwencja w sprawie zgody na zawarcie małżeństwa, najniższego wieku małżeńskiego i rejestracji małżeństw, http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1962.html [dostęp: 10.05.2013].

Oficjalna strona Komisji Praw Kobiet i Równouprawnienia, http://www.europarl.europa.eu/committees/pl/femm/home.html#menuzone [dostęp: 14.05.2013].

Overview 1959–2011, http://www.echr.coe.int/Documents/Overview_2011_ENG.pdf [dostęp: 14.05.2013].

Postęp dla wszystkich: równe prawa, równe szanse dla kobiet i mężczyzn, http://www.unic.un.org.pl/dokumenty/ulotka%2002-2010%20internet.pdf [dostęp: 7.05.2013].

Preambuła Ogólnej Islamskiej Deklaracji Praw Człowieka z dnia 19 września 1981 roku, http://www.alhewar.com/ISLAMDECL.html [dostęp: 13.05.2013].

Program Daphne III, https://www.msw.gov.pl/pl/daphne/przydatne-dokumenty/6323,dok.html [dostęp: 14.05.2013].

Programy i agendy wyspecjalizowane, http://www.unic.un.org.pl/rownouprawnienie/programy_agendy.php [dostęp: 7.05.2013].

Recommendation on Consent to Marriage, Minimum Age for Marriage and Registration of Marriages, http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RecommendationOnConsentToMarriage.aspx [dostęp: 19.05.2013].

Resolution adopted by the General Assembly 48/104. Declaration on the Elimination of Violence against Women, http://www.un-documents.net/a48r104.htm [dostęp: 7.05.2013].

Rozporządzenie (WE) nr 1922/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 grudnia 2006 r., http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:403:0009:0017:PL:PDF [dostęp: 14.05.2013].

Short History of CEDAW Convention, http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/history.htm [dostęp: 7.05.2013].

Text of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW), http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw.htm [dostęp: 6.05.2013]

Traktat Amsterdamski, http://polskawue.gov.pl/files/polska_w_ue/prawo/traktaty/Traktat_amsterdamski.pdf [dostęp: 14.05.2013].

Trybunał w skrócie, http://www.echr.coe.int/Documents/Court_in_brief_POL.pdf [dostęp: 14.05.2013].
UN Women, http://www.unifem.org/ [dostęp: 7.05.2013].
Women's Rights and Gender Section (WRGS), http://www2.ohchr.org/english/issues/women/ [dostęp: 7.05.2013].
WomenWatch – Information and Resources on Gender Equality and Empowerment of Women, http://www.un.org/womenwatch/ [dostęp: 7.05.2013].
Wytyczne UE w sprawie aktów przemocy wobec kobiet i zwalczania wszelkich form dyskryminacji kobiet, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/16173.pl08.pdf [dostęp: 14.05.2013].